

Critical Analysis of the Conflict between Utilitarianism and Moral Intuitions in Light of Findings from Cognitive Science

Seyyed Mahdi Mirahmadi,¹ Seyyed Mohammad Hoseini Souraki ²

Article info	Abstract
DOI 10.30470/ER.2024.2025020.1337 Original Article Submission History Received: 19/02/2025 Revised: 05/04/2025 Accepted: 17/05/2025 Published: 25/05/2025 Authors' Contribution Seyyed Mahdi Mirahmadi: Corresponding author. Collecting data, Study concept and design, analysis and interpretation of data, drafting of the manuscript, critical revision of the manuscript for important intellectual content, statistical analysis, reading and confirming the last version of manuscript. Seyyed Mohammad Hoseini Souraki: statistical analysis, critical revision of the manuscript for important intellectual content, reading and confirming the last version of manuscript. Conflict of Interests: The authors declare no conflict of interest. Extraction: This article is not extracted from thesis. Funding: The authors of this article did not have financial support from any organizations.	Utilitarianism, one of the most prominent theories in normative ethics, has long been criticized for its guiding principle of “maximizing benefit for the greatest number.” Among its various philosophical challenges, the alleged conflict between utilitarianism and moral intuitions—particularly in matters of distributive justice and fundamental human rights—has drawn significant attention. Critics argue that utilitarian reasoning often violates deeply held moral intuitions, while utilitarians have responded either by reinterpreting the notion of moral intuition or by questioning its intrinsic authority. This study argues that findings from cognitive science offer a new framework for addressing this debate. Drawing on research in moral psychology, it develops three lines of response: (1) Distinguishing between intuitive (fast, unconscious) and reasoning-based (slow, deliberate) moral processes reveals that prioritizing one without a compelling justification is unwarranted; (2) According to the “unity of heuristics and moral intuitions” theory, moral intuitions themselves rely on cognitive heuristic mechanisms, undermining their privileged epistemic status; and (3) If the mere existence of moral intuitions supports theories aligned with them, then the presentation of utilitarian intuitions neutralizes the core argument for the incompatibility of utilitarianism and moral intuitions. The paper thus reframes the dispute in light of cognitive science, offering a more nuanced basis for evaluating utilitarian ethics. Keywords: Utilitarianism, Moral Intuitions, Cognitive Science, Moral Psychology.

1. **Corresponding author**, PhD student of philosophy, University of Qom, Qom, Iran. mahdimirahmadi94@gmail.com
2. Assistant Professor of philosophy, University of Qom, Qom, Iran. M.hoseini@qom.ac.ir

1. Introduction

Utilitarianism is an ethical theory that aims to maximize the greatest good for the greatest number, but it has faced several criticisms (Driver, 2009). Critics argue that utilitarianism sometimes conflicts with our moral intuitions, particularly when the greatest good requires the violation of basic human rights (Frankena, 1973, p. 36). Opponents highlight issues of distributive justice and human rights, while some utilitarians have sought to address and rectify these concerns (MacAskill et-al., 2023). However, a group of utilitarians reject moral intuitions, remaining committed to the principles of utilitarianism. Recent cognitive science research has led to a new understanding of moral intuitions (Frankena, 1973, p. 44). This paper examines the dual-process models of decision-making and interprets moral intuitions as heuristics, arguing that the preference for non-utilitarian moral intuitions over utilitarian judgments is not justified. Ultimately, a utilitarian intuition is introduced, which stands in contrast to opposing intuitions. The paper concludes that the preference for non-utilitarian intuitions, which often emphasize basic human rights, constitutes an unjustified preference, as no sufficient reason exists to favor them over utilitarian intuitions.

2. Utilitarianism: Criticisms and Responses

As previously mentioned, one of the main objections to utilitarianism is concerned with its conflict with moral intuitions. Critics argue that utilitarianism can lead to the violation of basic human rights, such as prioritizing the lives of five people by sacrificing one individual for organ transplants (Frankena, 1973, p. 36). Additionally, this theory is sometimes at odds with the ideal of equality, as it disregards the distribution of welfare and focuses solely on the overall sum (MacAskill et-al., 20). Various responses have been offered to these objections, some of which are discussed below.

Utilitarians have offered various responses to ethical conflicts. Some reinterpret moral intuitions, arguing that equality and impartiality are valuable due to their benefits, but are not inherently valuable. According to this view, violating equality is justified if it results in greater overall good (MacAskill et-al., 2023). Others claim that if utilitarianism is properly implemented, it can yield more reasonable outcomes by considering societal norms and people's emotions (MacAskill et-al., 202). Another group rejects the intrinsic validity of moral intuitions, suggesting that our preference for equality arises from its positive outcomes rather than its inherent worth. They emphasize that humans tend to focus on quantitative aspects of welfare, while the quality of individuals' experiences is more important. Some utilitarians also critique other ethical theories, such as virtue ethics and deontology, pointing out similar conflicts with moral intuitions. Ultimately, some philosophers have attempted to integrate principles like justice with utilitarianism (Frankena, 1973, p. 44). However, before addressing these conflicts, it is crucial to examine the source of moral intuitions and judgments. To this end, we will first explore empirical research on

the origin of moral judgments and then examine the concept of moral intuitions in philosophy and cognitive sciences. This approach will help address the conflicts more effectively.

3. Resolving the Conflicts via the Dual-Process Model

In the 1990s, Damasio and his colleagues discovered a lack of emotional dimension in decision-making by studying patients with damage to the ventromedial prefrontal cortex (VMPFC) (Damasio, 1994, p. 192). These investigations led to increased attention from neuroscientists to the role of emotions in ethical judgments. Blair demonstrated that individuals with psychopathy exhibit weak responses from the amygdala (the center of emotions) to emotional stimuli (Blair, 2007, pp. 388-389). Joshua Greene, using fMRI methods in ethical research, showed that the amygdala facilitates deontological judgments, while the VMPFC aids in utilitarian judgments (Greene, 2014, pp. 86-87).

Cushman distinguished between deontological and utilitarian judgments, reflecting two types of learning (Systems): model-free and model-based. System 1 operates based on emotions, whereas System 2 relies on reasoning and logical analysis (Cushman, 2013, p. 277). Ethical intuitions are seen as the basis for decision-making in System 1. Given these points, it appears that proponents of the conflicts between utilitarianism and ethical intuitions fall into the fallacy of begging the question. They consider the opposition of ethical intuitions to utilitarianism as a reason to dismiss utilitarianism, which is insufficient. Merely opposing Systems 1 and 2 does not justify the rejection of utilitarian judgments.

4. Resolving the Conflicts Based on Heuristic Explanations

Heuristics, originally introduced in decision-making, also play a role as mental shortcuts in moral judgments. Simon challenged the classical model of rationality, and Kahneman introduced heuristics to analyze biases and bounded rationality. Biologists, AI researchers, and psychologists examined the use of heuristics in decision-making and human reasoning. Kahneman, Frederick, Shah and Oppenheimer defined heuristics as processes that simplify decision-making by reducing cognitive effort (Simon, 1979, p. 500; Kahneman & Frederick, 2002, p. 53). Gigerenzer considers moral intuitions as a type of fast heuristic that influences moral judgments (Gigerenzer & Gaissmaier, 2011, p. 454). He and Haidt argue that the reasons given after moral judgments are often rationalizations of initial intuitions. Gigerenzer also states that heuristics are applicable in both moral and non-moral contexts, citing examples like following the majority (Gigerenzer, 2008, p. 9). According to this explanation, the conflict between utilitarianism and moral intuitions can be understood as a conflict between reasoning processes and heuristics. However, this conflict should not entirely undermine the justification of utilitarianism.

5. Resolving the Conflicts Based on Utilitarian Intuition

Is it possible for utilitarian judgments to be intuitive as well? The dual-process model suggests that utilitarian judgments require second-system thinking and active cognitive processing, while

deontological judgments are made through intuitive processing of the first system. Research has shown that individuals with higher working memory capacity are more inclined toward utilitarian judgments (Moore et-al., 2008, p. 55). Additionally, when cognitive resources are limited, utilitarian responses decrease.

In one study, individuals providing responses aligned with a deontological approach were significantly slower (about 5 seconds) and had less confidence. This indicates that they consider both deontological and utilitarian aspects in their decision-making (Bialek & Neys, 2016, pp. 7-8).

There are two possibilities here: those deontologically-oriented respondents engage in minimal second-system thinking and arrive at deontological conclusions while considering the utilitarian aspects of the issue. Alternatively, it may be that there is no conflict between the first and second systems, which is the hypothesis explored in this section. Based on the conducted research, it appears that this conflict occurs within the first system, allowing us to envision a type of utilitarian intuition.

6. Conclusion

This paper attempts to address new perspectives in moral psychology and cognitive sciences regarding the theory of utilitarianism. Some opponents of utilitarianism claim that this theory is in conflict with moral intuitions, while proponents of utilitarianism have offered responses that either seeks to revise the components of utilitarianism or reject the legitimacy of moral intuitions. The authors of this text have endeavored to approach this issue differently, utilizing new scientific findings.

Initially, an effort was made to categorize moral judgments into two types: intuitive and reasoned, and based on the dual-process model, it was stated that if moral intuitions result from System 1, this alone cannot render utilitarianism unjustifiable. If opponents can provide reasons beyond this dichotomy, the situation for utilitarians will become challenging.

Subsequently, the alignment of intuitions with heuristics was examined, as well as the relationship between these two types of information processing. It was emphasized that in cases where precise thinking is required, the mere existence of heuristics is insufficient.

In the concluding section, it was stated that if the existence of moral intuitions is considered a justification for their validity, it is also possible to present utilitarian intuitions. Since this paper is based on empirical methods, it is emphasized that the interpretation of experimental data may lead to different outcomes and subsequently result in changes in theories within this field.

References

- Bialek, Michal, & De Neys, Wim. (2016). Conflict Detection During Moral Decision-Making: Evidence for Deontic Reasoners' Utilitarian Sensitivity. *Journal of Cognitive Psychology*, 28(5):631-639.
- Blair, Robert J. (2007). The Amygdala and Ventromedial Prefrontal Cortex in Morality and Psychopathy. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(9): 387-392.
- Chappell, Timothy, & Crisp, Roger. (1998). Utilitarianism. In *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Taylor and Francis. Retrieved April 24, 2024.
- Chappell, Richard Y., Meissner, David, & MacAskill, William. (2023). Objections to Utilitarianism and Responses. In R. Y. Chappell, D. Meissner, & W. MacAskill (Eds.), *Introduction to Utilitarianism*. <https://www.utilitarianism.net/objections-to-utilitarianism>
- Cushman, Fiery. (2013). Action, outcome and value: A dual-system framework for morality. *Personality and Social Psychology Review*, 17(3): 273-292.
- Damasio, Antonio R. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: G. P. Putnam.
- Driver, Julia. (2009). The History of Utilitarianism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Epley, Nicholas, & Dunning, David. (2000). Feeling 'holier than thou': Are self-serving assessments produced by errors in self- or social prediction? *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(6), 861-875.
- Frankena, William K. (1973). *Ethics*. Prentice-Hall.
- Gigerenzer, Gerd. (2008). Moral intuition = fast and frugal heuristics? In W. Sinnott-Armstrong (Ed.), *Moral psychology volume 2: The Cognitive Science of Morality: Intuition and Diversity* (pp. 1-22). MIT Press.
- Gigerenzer, Gerd, & Gaissmaier, Wolfgang. (2011). Heuristic decision making. *Annual Review of Psychology*, 62, 451-482.
- Greene, Joshua. (2013). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap between Us and Them*. Penguin Press.
- Greene, Joshua D. (2014). The Cognitive Neuroscience of Moral Judgment and Decision Making. In M. S. Gazzaniga & G. R. Mangun (Eds.), *The Cognitive Neurosciences* (5th ed., pp. 1013-1023). Boston Review.
- Haidt, Jonathan. (2001). The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814-834.
- Harrison, Jonathan. (1967). Ethical objectivism. In P. Edwards (Ed.), *The Encyclopedia of Philosophy* (Vols. 3-4, pp. 71-75). Macmillan.
- Hanson, Robin. (2002). Why Health Is Not Special: Errors in Evolved Bioethics Intuitions. *Social Philosophy and Policy*, 19(2), 153-179.
- Kahneman, Daniel, & Frederick, Shane. (2002). Representativeness Revisited: Attribute Substitution in Intuitive Judgment. In T. Gilovich, D. Griffin, & D. Kahneman (Eds.), *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment* (pp. 49-81). Cambridge University Press.
- Kohlberg, Lawrence. (1981). From is to ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away with it in the study of Moral Development. In *The philosophy of Moral Development: Vol. I of Essays on Moral Development* (pp. 101-189). Harper and Row.
- Hinman, Lawrence M. (2008). *Ethics: A Pluralistic Approach to Moral Theory* (4th ed.). University of San Diego.

- MacAskill, William, Meissner, David, & Chappell, Richard Y. (2023). The equality objection. In R. Y. Chappell, D. Meissner, & W. MacAskill (Eds.), *Introduction to Utilitarianism*. <https://www.utilitarianism.net/objections-to-utilitarianism/equality>
- Moore, Adam B., Clark, Bryan A., & Kane, Michael J. (2008). Who shalt not kill? Individual differences in working memory capacity, executive control, and moral judgment. *Psychological Science*, 19(6), 549-557.
- Neys, Wim D., & Bialek, Michal. (2017). Dual processes and conflict during moral and logic reasoning: A case for utilitarian intuitions? In *Moral inferences* (pp. 123-134). Routledge.
- Rivera, Hector. (2019). Begging the question. In *Bad arguments: 100 of the most important fallacies in western philosophy* (pp. 1-20). Wiley-Blackwell.
- Shah, Anuj K., & Oppenheimer, Daniel M. (2008). Heuristics made easy: An effort-reduction framework. *Psychological Bulletin*, 134(2), 207–222.
- Simon, Herbert A. (1992). What is an "explanation" of behavior? *Psychological Science*, 3(3), 150–161.
- Simon, Herbert A. (1979). Rational decision making in business organizations. *American Economic Review*, 69, 493–513.
- Trémolière, Bastien, Neys, Wim D., & Bonnefon, Jean F. (2012). Mortality salience and morality: Thinking about death makes people less utilitarian.

تأملات اخلاقی

دوره ششم، شماره اول (پیاپی ۲۱)، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۹۳-۱۱۶

شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۱۱۵۹ / شاپا چاپی: ۴۸۱۰-۲۶۷۶

<https://jer.znu.ac.ir>

تأملات اخلاقی

نشریه علمی دانشگاه زنجان

تحلیل انتقادی تعارض میان فایده‌گرایی و شهودات اخلاقی با اتکا به یافته‌های علوم شناختی

سید مهدی میراحمدی^۱، سید محمد حسینی سورکی^۲

اطلاعات مقاله	چکیده
DOI: 10.30470/ER.2024.2025020.1337	فایده‌گرایی، به‌عنوان یکی از مشهورترین نظریه‌ها در اخلاق هنجاری در دهه‌های اخیر، با شعار و آرمان «نیل به بیشترین سود برای بیشترین افراد»، در معرض اشکالات و ایرادات فلسفی بسیار بوده است. مخالفان این نظریه و رویکرد، نقدهای گوناگونی بر آن وارد ساخته‌اند که از میان آنها، «تعارض فایده‌گرایی با شهودات اخلاقی» در زمینه‌های عدالت توزیعی و حقوق بنیادین انسان‌ها، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. فایده‌گرایان در پاسخ به این اشکال، گاه بازتفسیر «شهودات اخلاقی» را مهم دانسته و مطالبه کرده‌اند و گاه حجیت ذاتی شهودات اخلاقی را زیر سؤال برده‌اند. این پژوهش مدعی است که با استناد به نو یافته‌های علوم شناختی، می‌توان صورتبندی جدیدی از مسئله ارائه داد و پاسخ‌های تازه‌ای به این اشکالات داد. روش تحقیق این نوشتار، مبتنی بر توصیف و تحلیل پژوهش‌های علوم شناختی در حوزه روان‌شناسی اخلاق است. پاسخ‌های ارائه‌شده در سه بخش اصلی تنظیم شده‌اند: ۱. با تفکیک فرآیندهای شهودی (سریع و ناخودآگاه) و استدلالی (کند و آگاهانه)، می‌توان نشان داد که ترجیح نتایج هر یک از این دو مسیر، بدون دلیل مرجح، ناموجه خواهد بود؛ ۲. بر اساس نظریه یگانگی قواعد اکتشافی و شهودات اخلاقی، ترجیح شهودات اخلاقی بر فرآیندهای استدلالی، فاقد توجیه منطقی است؛ زیرا شهودات نیز خود متکی بر قواعد و مکانیسم‌های اکتشافی شناختی هستند؛ ۳. اگر صرف وجود شهودات اخلاقی را دلیلی بر اعتبار نظریه‌های همسو با آنها بدانیم، در این صورت، با ارائه شهود فایده‌گرایانه، استدلال طرفداران تعارض فایده‌گرایی و شهودات اخلاقی خنثی خواهد شد.
مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۱ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۰۳	
نقش نویسندگان سید مهدی میراحمدی: نویسنده مسئول، ایده پرداز اصلی مقاله، مسئول مکاتبات با نشریه، جمع‌آوری داده‌ها، نگارش اولیه و نهایی مقاله، تحلیل و نقادی، انجام اصلاحات مقاله. سید محمد حسینی سورکی: مشارکت در ایده و نگارش نهایی مقاله، تحلیل و نقادی.	
استخراج این مقاله مستخرج از پایان‌نامه نیست.	
حمایت مالی و تعارض منافع این مقاله هیچگونه تعارض منافی ندارد.	
	واژه‌های کلیدی: فایده‌گرایی، شهودات اخلاقی، علوم شناختی، روان‌شناسی اخلاق.

۱. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری فلسفه اخلاق دانشگاه قم، قم، ایران. mahdimirahmadi94@gmail.com

۲. استادیار گروه فلسفه اخلاق دانشگاه قم، قم، ایران. M.hoseini@qom.ac.ir

مقدمه

فایده‌گرایی به‌عنوان یکی از جنجالی‌ترین نظریه‌های فلسفه اخلاق، همواره در کانون بحث و جدل‌ها در فلسفه اخلاق قرار داشته و بحث‌های گسترده‌ای را در حوزه اخلاق هنجاری برانگیخته است. این نظریه که شعار محوری آن «بیشترین سود برای بیشترین تعداد افراد» است (Driver, 2009)، با چالش‌های متعددی از سوی مخالفان روبه‌رو شده است. یکی از مهم‌ترین و پرمناقشه‌ترین چالش‌ها، تعارض فایده‌گرایی با «شهودات اخلاقی» است. منتقدان استدلال می‌کنند که فایده‌گرایان، حتی در مواردی که تحقق بالاترین و بیشترین میزان سود مستلزم نقض حقوق بنیادین افراد یا نادیده گرفتن عدالت توزیعی باشد، باز هم اولویت را به بیشینه کردن سرجمع سود و لذت می‌دهند (Frankena, 1973, p. 36). این موضع‌گیری به‌وضوح تنش و تضاد میان فایده‌گرایی و اصولی مانند رعایت حقوق فردی و اصل انصاف را بارز و برجسته می‌سازد (MacAskill et al., 2023).

در مقام پاسخ به این اشکالات و انتقادات، برخی هواداران فایده‌گرایی با پذیرش بخشی از نقدها و نقایص، درصدد تعدیل یا اصلاح مبانی و مؤلفه‌های این نظریه برآمده‌اند (Frankena, 1973, p. 44) و برخی نیز با انکار اعتبار شهودات اخلاقی به‌عنوان معیار قضاوت، اساساً این اشکالات را نامربوط دانسته و همچنان بر اصول و الزامات فایده‌گرایانه در راستای تحقیق بالاترین سود و شادکامی پای می‌فشارند (MacAskill et al., 2023). این منازعه و گفت‌وگوی انتقادی میان موافقان و مخالفان، از دیرباز نه تنها به‌عنوان نیروی محرکه‌ای برای اصلاح و تکامل درونی نظریه فایده‌گرایی عمل کرده، بلکه با طرح چالش‌های بنیادین، به غنای مباحث فلسفه اخلاق در حوزه‌های عدالت، حقوق فردی و معیارهای اخلاقی نیز کمک شایانی نموده است.

شاید بتوان از زاویه دیگری به این مسئله نیز نگاه کرد. در پرتو پژوهش‌های جدید در حوزه علوم شناختی، گویا فهم جدیدی برای این مسئله ایجاد شده است. اگرچه مخالفان شهودات اخلاقی نیز با توسل به مطالعات تجربی سعی در نفی حجیت ذاتی شهودات داشته‌اند، اما به نظر می‌رسد که پاسخ به اشکالات چندان ساده نیست. بنابراین، در این نوشتار سعی شده است که با بهره‌گیری از علوم تجربی، خوانشی جدید از شهودات و اصول بنیادین اخلاق به دست آوریم و به سراغ حل اشکال برویم. بر همین اساس، ابتدا به سراغ منشأ قضاوت اخلاقی می‌رویم. بعد از آنکه معلوم شد برخی از قضاوت‌های اخلاقی منشأ شهودی دارند، به تفصیل این مفهوم را در مطالعات تجربی پی می‌گیریم. کار ما از مدل فرایندهای دوگانه آغاز خواهد شد و پس از بررسی و تفکیک قضاوت‌های شهودی و استدلالی نحوه چگونگی تعارض این دو را تبیین می‌کنیم. ادعای اصلی آن است که به نظر می‌رسد صرف تعارض این دو حالت از قضاوت‌های اخلاقی نباید دلیلی بر ترجیح شهودات بر فایده‌گرایی باشد. در بخش بعد به سراغ رویکردی می‌رویم که شهودات اخلاقی را نوعی از «قواعد اکتشافی / اکتشافی‌ها» می‌دانند. به طور کلی، قواعد اکتشافی میانبرهای ذهنی هستند که در فرآیند تصمیم‌گیری و حل مسئله به ما کمک می‌کنند. در این زمینه، تفسیر شهودات اخلاقی بر اساس قواعد اکتشافی، لزوماً برتری آنها را از منظر فایده‌گرایی اثبات نمی‌کند؛ چرا که تقابل میان آنها بر اساس رویکرد اکتشافی تبدیل به تقابل میان فرآیند خودکار و فرآیند غیرخودکار می‌شود و بنابر این حکم به ناموجه بودن قضاوت‌های فایده‌گرایانه معقول نخواهد بود. در بخش آخر این مقاله شهودی فایده‌گرایانه ارائه می‌شود. این نوع شهود که از میان تحقیقات تجربی به دست آمده است به نظر می‌رسد در مقابل

شهودات وظیفه‌گرایانه و مانند آن که مستمسک مخالفان فایده‌گرایی بوده است، قرار می‌گیرد. با تقابل این دو نوع از شهودات، اگر شهودات غیرفایده‌گرایانه که به عنوان حقوق اساسی انسان‌ها در نظر گرفته می‌شود، ترجیحی بر شهود فایده‌گرایانه نداشته باشد، به ترجیح بلامرجح متهم خواهد شد. به عبارت دیگر، با قبول شهود فایده‌گرایانه، دیگر دلیلی برای ترجیح شهودهایی که از نظریه‌هایی غیر از فایده‌گرایی حمایت می‌کنند، وجود نخواهد داشت و چنین ترجیحی را می‌توان «ترجیح بلامرجح» دانست.

۱. فایده‌گرایی و تبیین اشکال

فایده‌گرایی، به‌عنوان یکی از نظریه‌های مطرح در فلسفه اخلاق هنجاری، معیار درستی کنش‌های اخلاقی را در تحقق بیشترین خیر برای بیشترین مربوط می‌داند. بر این اساس، عملی از نظر اخلاقی درست به حساب می‌آید که در مقایسه با دیگر گزینه‌های ممکن، بیشترین سود کلی را برای بیشترین تعداد افراد به‌بار آورد (Driver, 2009; Hinman, 2008). چپل و کریسپ از فایده‌گرایان متأخیر نیز سه ویژگی برای فایده‌گرایی ذکر کرده‌اند: ۱. آنها فایده‌گرایی را نسخه‌ای از «رفاه‌گرایی» دانسته‌اند و بر این اساس مفهوم «خیر» همواره در پرتو مفهوم «رفاه» درک می‌شود؛ ۲. یکی از پیش‌فرض‌های فایده‌گرایان «مقایسه رفاه در زندگی افراد» است. ما می‌توانیم رفاه در زندگی افراد را محاسبه و مقایسه کنیم و چنین کاری ناممکن نیست؛ ۳. فایده‌گرایی نسخه‌ای از «نتیجه‌گرایی» است. نتیجه‌گرایان از به حداکثر رساندن بی‌طرفانه ارزش‌های خاص حمایت می‌کنند که به عنوان مثال می‌تواند شامل «برابری» باشد. همانطور که پیش از این بیان شد، فایده‌گرایی نوعی از نتیجه‌گرایی رفاه‌گرا است که در شکل کلاسیک خود مستلزم آن است که هر عملی باید بیشترین خوشی و فایده ممکن را ببار آورد (Chappell et al., 1998).

در خصوص اشکالاتی که به فایده‌گرایی وارد است، ما در اینجا به اشکال خاص تعارض این نظریه با شهودات اخلاقی می‌پردازیم. برخی این اشکال را به دیگر نظریه‌های پیامدگرایانه هم وارد کرده‌اند که هدف این نوشتار نیست. فرانکنا در توضیح این اشکالات، بیان می‌کند که مطابق «فایده‌گرایی عمل‌محور» ممکن است عملی خیر زیادی ایجاد کند، اما مستلزم نقض حقوق باشد (Frankena, 1973, p. 36). برخی دیگر فایده‌گرایی را با آرمان برابری^۱ در تعارض دیده‌اند. برای مثال، فرض کنید در توزیع رفاه و خیر عمومی با دو گزینه روبه‌رو هستیم: در گزینه اول یعنی برابری، ۱۰۰۰ نفر در سطح رفاه ۴۵ هستند و در گزینه دوم که نابرابری خوانده می‌شود، ۵۰۰ نفر در سطح رفاه ۸۰ و ۵۰۰ نفر دیگر در سطح رفاه ۲۰ قرار دارند. بنابر نظریه فایده‌گرایی در ارزیابی پیامد فعل تنها مجموع رفاه لحاظ می‌شود و در این میان چگونگی توزیع آن اهمیتی ندارد. بنابراین، چون در گزینه دوم میانگین سطح رفاه ۵۰ است، پس طرفداران فایده‌گرایی آن را عملی خوب و الزامی ارزیابی می‌کنند، حتی اگر به نابرابری بیانجامد (MacAskill et al., 2023).

به ادعا و اذعان چپل، بسیاری از منتقدان فایده‌گرایی این نظریه را به دلیل تبعات ضدشهودی آن مورد انتقاد قرار می‌دهند. این ناسازگاری میان تبعات عمل بر اساس اصول فایده‌گرایانه و شهودات اخلاقی، به‌ویژه در برخی آزمایش‌های فکری، به وضوح نمایان

شده است. برای نمونه، فرض کنید در بیمارستانی پنج بیمار نیازمند پیوند عضو وجود دارند. حال، اگر فردی با اعضای بدن سالم به بیمارستان مراجعه کند، آیا از منظر اخلاقی مجاز است که برخلاف اراده او، با هدف نجات جان آن پنج نفر، او را قربانی کرده و اعضای بدنش را برای پیوند استفاده کنیم؟ از دیدگاه مخالفان، پاسخ فایده‌گرایان به این پرسش مثبت است؛ زیرا نجات جان پنج نفر در مقایسه با مرگ یک نفر، پیامدی با سود بیشتر تلقی می‌شود (Chappell et al., 2023).

پاسخ‌های متنوعی به این اشکال داده شده است که هر کدام از یک جهت به این اشکال پرداخته‌اند. به نظر می‌آید همه آنها فرض وجود چنین شهوداتی را پذیرفته و وجود این احکام اخلاقی را به عنوان امری مسلم پذیرفته‌اند و درصدد پاسخ به آن برآمدند. البته، برخی نیز حجیت شهودات اخلاقی را از اساس زیر سؤال بردند. در این نوشتار وجود چنین شهوداتی مسلم انگاشته شده، اما لازم است درباره شیوه مواجهه با آنها نکاتی بیان شود. در ادامه، به سراغ پاسخ‌هایی می‌رویم که در مقام حل و منحل کردن این تعارض ارایه شده‌اند.

۲. پاسخ‌های فایده‌گرایان

فایده‌گرایان پاسخ‌های متنوعی را در خصوص اینگونه تعارضات ارائه کردند، از جمله:

۲-۱. لزوم بازتفسیر شهودات اخلاقی: برخی از فایده‌گرایان به رغم قبول برابری و بی‌طرفی به عنوان اصل مهم در زندگی انسان، آن را دارای ارزش ذاتی نمی‌دانند. «برابری» در نگاه آنها مهم و ارزش‌مند است، اما تنها به سبب مزایا و فوایدی است در بر دارد. «برابری» در نگاه این دسته از فایده‌گرایان هیچگاه دارای ارزش ذاتی ندارد و نابرابری در بسیاری از وضعیت‌ها ممکن است منجر به تعارضات اجتماعی شود و نظم حاصل از برابری برای آنها مزیتی است که نباید کنار گذاشته شود. بنابراین در نگاه این دسته از افراد اگرچه برابری امری مطلوب است، اما به دلیل فواید و اثرات آن در اجتماع مورد قبول واقع می‌شود. با این حساب، نقض برابری نیز اگر موجب فایده بیشتر شود، مطلوب و موجه خواهد بود (MacAskill et al., 2023). برخی دیگر در پاسخی شبیه به آنچه که گفته شد، بر این باورند که اگر فایده‌گرایی مطابق با اصول کامل آن لحاظ شود، می‌تواند نتایج مقبول و منطقی‌تری را ایجاد کند. در واقع، آنها در سطح کنش‌گری هیچگاه نسبت به عادات و هنجارهای جامعه بی‌تفاوت نخواهند بود و با در نظر گرفتن احساسات عمیق مردم در جامعه عمل خواهند کرد (Chappell et al., 2023).

۲-۲. عدم پذیرش حجیت ذاتی شهودات اخلاقی: پاسخ دوم که به نقض حجیت ذاتی شهودات اخلاقی منجر می‌شود، آن است از آنجا که اصل برابری در اکثر موارد منتج به نتایج خوب می‌شود، این امر توهم ذاتی خوب بودن برابری را برایمان ایجاد کرده است. آنها تأکید می‌کنند که تمایلات و ترجیحات ما برای برابری یا نابرابری کفایت لازم را ندارند. انسان‌ها معمولاً بر فواید کمی متمرکز هستند و این به سبب ذهن محاسبه‌گر ما در مورد اجسام است. ما معمولاً به کیفیت تجاربمان به صورت کمی نگاه می‌کنیم و به مقایسه مستقیم نتایج در بهبود زندگی افراد عادت نداریم (MacAskill et al., 2023). این دسته از فایده‌گران برای تأیید سخن خود

از جاشوا دی. گرین^۱ - فیلسوف - عصب‌شناس آمریکایی و استاد روانشناسی در دانشگاه هاروارد - چنین نقل می‌کنند:

ما به شمارش چیزها، اشیاء در جهان، یا ویژگی‌های اشیاء در جهان عادت داریم: چه تعداد سیب؟ چقدر مقدار آب؟... چقدر پول؟ اما به طور معمول کیفیت تجربه‌هایمان را نمی‌شماریم. بنابراین، هنگامی که توزیع‌های ممکن [بهبود وضعیت] را تصور می‌کنیم، نمی‌توانیم توزیع از جنس کیفیت را در نظر آوریم بلکه به توزیع چیزهای قابل شمارش بسنده می‌کنیم (Greene, 2013, p. 280).

اگر اعداد موجود در انتخاب فرضی بین برابری و نابرابری تنها سطوحی از کالاهای نه رفاه را نشان می‌دادند، یک فایده‌گرا به طور حتم نتیجه برابر را انتخاب می‌کرد. با این حال، به کار بردن این تفکر هنگام مقایسه توزیع رفاه، اشتباه خواهد بود.

۲-۳. وجود اشکال در دیگر نظریه‌های اخلاق هنجاری: رویکرد دیگری که فایده‌گرایان اتخاذ کرده‌اند، انداختن توپ در زمین بازی دیگر نظریه‌های اخلاقی است. نظریه اخلاق فضیلت و نظریه وظیفه‌گرایی هم می‌توانند در تیررس انتقاد شهودگرایان قرار گیرد. ممکن است فضیلت‌گرایان در مواردی موافق با نقض شهودات اخلاقی باشند و یا طرفداران وظیفه‌گرایی با تأکید بر عمل به دستورات اخلاقی سبب ظلم به فرد خاص شوند. بنابراین، در این موارد نیز تضادی میان شهودات اخلاقی و این نظریه‌های هنجاری ایجاد می‌شود. اگر صرف تعارض سبب وارد بودن اشکال شود، دیگر نظریه‌های هنجاری نیز به سلامت نمی‌توانند از این انتقادات عبور کنند (Sinnott-Armstrong, 2019).

با این حال، برخی فیلسوفان با قبول چنین اشکالی سعی در ارائه نظریه جدید در چهارچوب فایده‌گرایی کرده‌اند. فرانکا در ارائه نظریه خود با قبول برخی از اصول اخلاق مثل عدالت آن را در کنار فایده‌گرایی قرار می‌دهد و به عبارتی، فایده‌گرایی با لحاظ اصلی مثل «عدالت» را موجه می‌داند (Frankena, 1973, p. 44). البته، در این بخش ما درصدد تبیین جایگزین فایده‌گرایی عمل‌محور یا قاعده‌محور نیستیم، اما ذکر پاسخ‌های احتمالی ما را با فضای کلی ادبیات بحث آشنا می‌کند.

بنابر آنچه که تا کنون بیان شد، ایده‌ای که به طور کلی در میان پاسخ‌های فایده‌گرایان دیده می‌شود آن است که برخی با رد شهودات اخلاقی به عنوان معیار سنجش نظریه‌های اخلاقی به دفاع از فایده‌گرایی آمدند، برخی دیگر با قبول چنین شهوداتی سعی در توجیه و کاستن تضاد میان آن دو داشتند. اما نحوه رویارویی با چنین شهوداتی در ادبیات بحث مغفول مانده است. به نظر می‌آید اگر منبع شهودات اخلاقی و به طور وسیع‌تر منبع قضاوت‌های اخلاقی قبل از حل و فصل این تعارضات به بحث گذاشته شود، شاید رویکرد دیگری برای پاسخ به این اشکال لازم باشد. بنابراین، قبل از پرداختن به حل تعارض، بار دیگر لازم است ببینیم شهودات اخلاقی به چه معنا هستند؟ اما پیش از پاسخ به این سؤال، پرسش دیگری در میان است. آیا اساساً تمام قضاوت‌های ما شهودی است؟ البته که در میان فیلسوفان کمتر کسی با این گزاره موافق است که تمام قضاوت‌های ما متکی بر شهودات اخلاقی است. وجود نظریه‌های متنوع در فلسفه اخلاق گویای این مطلب است. همچنین در میان تحقیقات تجربی نیز امروزه افراد کمی قائل به این امر هستند. پس برای وضوح بیشتر در ابتدا به سراغ تحقیقات تجربی می‌رویم تا منشأ قضاوت‌های اخلاقی را بیابیم.

پس از آن که معنای شهود را در فلسفه و علوم شناختی بررسی کردیم، در نهایت، به سراغ حل مسئله تعارض می‌رویم.

۳. قضاوت اخلاقی، شهود یا استدلال

۳-۱. عقل‌گرایی در قضاوت اخلاقی

آیا منشأ قضاوت‌های اخلاقی شهود است یا استدلال و یا هر دو آنها؟ پاسخ به این پرسش برای حل مسئله ما ضروری است. تحقیقات تجربی در روان‌شناسی اخلاق سعی در تبیین منبع قضاوت‌های اخلاقی داشته است. در رویکردهای عقل‌گرایانه سهم اصلی به قوه «عقل» داده می‌شود. یکی از نظریه‌پردازان اصلی این حوزه لارنس کلبِرگ^۱ (۱۹۸۷-۱۹۲۷) است. کلبِرگ - از شاگردان ژان پیاژه - دیدگاه اخلاقی خود را با ردّ نسبی‌گرایی شروع کرد. او بر این باور بود که قضاوت‌های اخلاقی همواره از طریق فرایندهای استدلالی شکل می‌گیرد. او اخلاق را پدیده‌ای جهانی می‌دید که بر پایه‌های اصول جهانی استوار است و بر این باور بود که این اصول می‌توانند به عنوان معیاری برای قضاوت‌های اخلاقی مان مورد استفاده قرار گیرند (Kohlberg, 1981, pp. 161-162). بنا به نظر کلبِرگ، یک قضاوت اخلاقی همواره غیرشخصی، جهان‌شمول و متکی بر استدلال است. روش کار کلبِرگ به این صورت بود که او دوراهی‌هایی را به شرکت‌کنندگان ارائه می‌کرد که در آن ادعاهای اخلاقی و غیر اخلاقی در هر دو طرف وجود داشت و سپس توجه خود را به این معطوف می‌کرد که مردم چگونه تعارضات اخلاقی را حل و فصل می‌کنند. آزمون طراحی شده به این صورت بود که فردی ناگزیر می‌شود تا با سرقت دارو از داروخانه جانِ همسرش را نجات دهد. بر اساس نتایج به دست آمده، کودکان عمل این شخص را سرقت و غیر اخلاقی ارزیابی می‌کنند، اما هنگامی که توانایی‌های شناختی و نقش‌پذیری یا دیدن موقعیت از دیدگاه دیگران در آنها گسترش می‌یابد، آنها می‌توانند پیامدهای مثبت را نیز ارزیابی کنند (Kohlberg, 1981, p. 187). بنابراین، کلبِرگ در طرح نظریه رشد اخلاقی خود مرحله «بلوغ» را دارای نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری قضاوت‌های اخلاقی دانست. به بیان او، معیارهای رسمی قضاوت اخلاقی با حرکت فرد به سوی بلوغ اخلاقی افزایش می‌یابد و در این سنین فرد با تفکر در معیارهای قضاوت اخلاقی می‌تواند به احکام اخلاقی درست دست پیدا کند (Kohlberg, 1981, p. 170). بنابراین، دستیابی به اخلاق جهانی تنها زمانی حاصل می‌شود که فرد یاد بگیرد از اصول مربوط برای استدلال اخلاقی استفاده کند. به طور کلی در نظریه کلبِرگ قضاوت‌های اخلاقی از فرایندهای استدلالی و شناختی برمی‌خیزد و عواطف اخلاقی مانند همدردی اگرچه ممکن است بخشی از اجزای مؤثر در فرایند استدلال باشند، اما احساسات اخلاقی علت مستقیم قضاوت‌های اخلاقی نیستند.

۳-۲. شهودگرایی در قضاوت اخلاقی

در مقابل کلبِرگ، دیدگاه جان‌اتان هایت در سال‌های اخیر یک رقیب جدی برای رویکرد عقل‌گرایی که کلبِرگ نماینده تمام‌قد آن بود، محسوب می‌شود. هایت - بر خلاف کلبِرگ - بر این باور است که قضاوت‌های اخلاقی به‌طور مستقیم از شهودهای اخلاقی

سرچشمه می‌گیرند (Haidt, 2001, p. 814). او برای اثبات نظریه خود مجموعه‌ای از آزمایش‌ها را انجام داد. در یکی از آزمایش‌های معروف، او موقعیتی را برای شرکت‌کنندگان تعریف و ترسیم می‌کند و از آنها می‌خواهد خواهر و برادری را تصور کنند که تصمیم دارند - دور از چشم همه - با یکدیگر رابطه جنسی داشته باشند. سپس از شرکت‌کنندگان می‌خواهد که نظرشان را بیان کنند و متوجه می‌شود که همه افراد این تصمیم را غیر اخلاقی توصیف می‌کنند، اما در بیان علت آن عاجزاند و اگر علتی که می‌آورند، از سوی دیگران رد شود، باز هم از موضع خود کوتاه نمی‌آیند. او نتیجه می‌گیرد که چنین قضاوت‌هایی نه از جنس استدلال، بلکه به سبب وجود عواطف اخلاقی است که آن را «شهودهای اخلاقی» می‌نامد (Haidt, 2001, p. 814).

وجه تمایزی که در نظر هایت و مکتب هیومی تصور می‌شود آن است که او شهودات اخلاقی و قضاوت‌های متکی بر آن را صرفاً ابراز احساسات نمی‌داند. هایت تأکید می‌کند که تقابل شهود و استدلال، تقابل عاطفه و شناخت نیست. شهود، استدلال، و ارزیابی‌های موجود در احساسات همه به نوعی از اشکال شناخت هستند. در عوض، واژه‌های «شهود» و «استدلال» تضاد ایجاد شده توسط ده‌ها فیلسوف و روان‌شناس را بین دو نوع شناخت نشان می‌دهند. از نظر هایت، مهمترین تمایزها این است که شهود سریع و به‌طور خودکار رخ می‌دهد و با اینکه که نتیجه این فرآیند برای شخص مشخص و ملموس است، اما فرآیند رسیدن به آن قابل دسترسی نیست. از طرف دیگر، استدلالی که فرآیندهای شناختی مورد استفاده قرار می‌گیرد، معمولاً به کندی، با تلاش زیاد و دست‌کم شامل مراحل است که برای آگاهی قابل دسترس است. در نهایت، او فرآیندهای شهودی را شبیه به قضاوت زیبایی‌شناختی می‌داند؛ حالتی که فرد یک رویداد اجتماعی را در لحظه می‌بیند یا می‌شنود و بی‌درنگ احساس تأیید یا عدم تأیید به او دست می‌دهد (Haidt, 2001, pp. 818-819).

۴. حل تعارض

بنابر آنچه که تاکنون گفته شد، در ادامه سعی داریم تا بر اساس رویکردهای مختلف به صورت‌بندی جدید این مسئله دست پیدا کنیم و براساس آن به پاسخ‌های دیگری پردازیم که وام‌دار تحقیقات جدید در علوم شناختی و روان‌شناسی اخلاق است. بنابراین، در ادامه، ابتدا به سراغ مدل فرآیندهای دوگانه می‌رویم و پس از آن استدلال طرفداران قواعد اکتشافی را مرور می‌کنیم و در پایان از شهود فایده‌گرایانه سخن خواهیم گفت.

۴-۱. حل تعارض بر اساس مدل فرآیندهای دوگانه

تحقیقات تجربی در این گفت‌و‌شنودها متوقف نشد. در میان رویکردی که عقل‌گرایان و طرف مقابل آنها شهودگرایان اخذ کردند، مدل جدیدی معرفی شد که با عنوان «مدل فرآیندهای دوگانه»^۱ شناخته می‌شود. در دهه ۱۹۹۰ داماسیو و همکارانش در بیمارانی که قشر قدامی جانبی پیش‌پیشانی مغز (VMPFC)^۲ آنها آسیب‌دیده بود به فقدان بُعد عاطفی و احساسی در تصمیم‌گیری آنها پی بردند.

1. Dual process model

2. Ventromedial prefrontal cortex/ VMPFC

این بیماران نمی‌توانستند در تصمیم‌های خود احساسات را لحاظ کنند (Damasio, 1994, p. 192). این تحقیقات سبب شد که محققان علوم اعصاب به وجود قوای مربوط به احساس و عواطف در طول تصمیم‌گیری‌ها و قضاوت‌های اخلاقی توجه بیشتری کنند. رابرت بلر - از محققان علوم اعصاب - پیشنهاد کرد «روان‌پیشی»^۱ عمدتاً از اختلال عملکرد آمیگدال^۲ که منبع پاسخ‌های هیجانی و عاطفی است، ناشی می‌شود. در افراد روان‌پیش (ضد اجتماع) آمیگدال واکنش‌های ضعیف‌تری به چهره‌های ترسناک، کلمات احساسی، تصاویری که نشان‌دهنده نقض اخلاقی است، نشان می‌دهد (Blair, 2007, pp. 388-389).

جاشوا گرین کار خود را با پژوهش در مورد دوراهی‌های اخلاقی آغاز کرد. او با استفاده از روش FMRI^۳ بر روی اشخاصی که در حال قضاوت «مسئله واگن قطار»^۴ بودند، به نتایج جالبی دست یافت. به اعتقاد گرین، وقتی افراد در موقعیت‌های اخلاقی خاص (مثل مسئله - معمای واگن قطار) تصمیم‌های وظیفه‌گرایانه می‌گیرند، معمولاً بخش آمیگدال در مغز آنها فعال می‌شود. این یعنی قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه بیشتر از مسیر «احساسی» مغز هدایت می‌شوند. در مقابل، بخش دیگری از مغز به نام قشر قدامی جانبی پیش‌پیشانی مغز (VMPFC) که در تصمیم‌گیری منطقی، ارزیابی پیامدها، و کنترل هیجانات نقش دارد، در این موارد همان الگوی فعال‌سازی را نشان نمی‌دهد. به بیان دیگر، قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه بیشتر تحت تأثیر واکنش‌های احساسی ناخودآگاه هستند تا محاسبات عقلانی دقیق. افرادی که قضاوت وظیفه‌گرایانه دارند و تأکید دارند که «کشتن عمدی یک نفر همیشه اشتباه است»، معمولاً بخش آمیگدال مغز آنها فعال‌تر است؛ چون واکنش احساسی منفی شدیدی به ایده کشتن عمدی دارند. در مقابل، افرادی که فایده‌گرایانه عمل می‌کنند و تصمیم می‌گیرند یک نفر را فدا کنند تا پنج نفر زنده بمانند، بیشتر از مسیرهای منطقی و محاسبه‌گرانه مغز، مثل VMPFC، استفاده می‌کنند. آمیگدال با ارسال سیگنال‌های مربوط به واکنش‌های هیجانی منفی، زمینه‌ساز قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه می‌شود؛ در حالی که vmPFC چنین نقشی ندارد. VMPFC زمانی فعال است که افراد در قضاوت‌های خود همه چیز را در نظر می‌گیرند و با توجه به واکنش‌های احساسی ایجاد شده بر اساس محاسبه و تفکر قضاوت می‌کنند. بنابراین، هنگامی که آمیگدال یک پاسخ منفی اولیه که به طور عام از جنس قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه است، ایجاد می‌کند، قسمت VMPFC واکنش احساسی را در مقابل یک سیگنال رقابتی که دربردارنده فواید پاسخ‌های سودگرایانه است، به مقایسه می‌گذارد و بر اساس آن به نتیجه نهایی می‌رسد (Greene, 2014, pp. 86-87).

نقش محوری در ادغام هیجانات و شناخت برای تصمیم‌گیری‌های اخلاقی، اجتماعی و ارزش‌محور دارد و آسیب به این بخش منجر به اختلال در قضاوت اخلاقی، تنظیم هیجانات می‌شود.

1. Psychopathy

۲. آمیگدال (بادامه/بادامک مغز) (Amygdala) بخشی در مغز است که در هر دو نیمکره مغز انسان وجود دارد. این هسته در پردازش احساسات (احساسات منفی مثل ترس یا تنفر) و تشخیص خطر و همچنین یادگیری و تصمیم‌گیری نقش مهمی دارد.

۳. FMRI یا تصویرسازی تشدید مغناطیسی کارکردی (Functional Magnetic Resonance Imaging) نوعی روش تصویربرداری مغزی است که در این روش تصاویری متناوب از مغز در حال فعالیت و سپس در حال استراحت گرفته می‌شود و از یکدیگر به‌طور دیجیتالی جدا می‌گردد. حاصل این پردازش، عملکرد مغز را در اثر تغییرات جریان خونی نشان می‌دهد.

4. Trolley problem

بر پایه پژوهش‌های کوشمن، تفکیک و تمایز میان قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه و فایده‌گرایانه، بازتاب تفکیک و تمایز کلان و کلی‌تری بین سیستم‌های یادگیری بدون مدل و مبتنی بر مدل^۱ در علوم شناختی است. سیستم‌های یادگیری بدون مدل، ارزش‌ها را بر مبنای بازخوردهای گذشته و الگوهای تجربه‌شده ارزیابی می‌کنند و به طور خودکار پاسخ‌های رفتاری را شکل می‌دهند. در مقابل، سیستم‌های یادگیری مبتنی بر مدل، ارزش‌گذاری‌ها را بر اساس مدل‌های ذهنی درونی از جهان انجام می‌دهند که از طریق درک روابط علی میان رویدادها شکل گرفته‌اند. از این رو، یک کنش ممکن است به دلیل پیوند با پیامدهای منفی در تجربیات پیشین، ذاتاً نادرست تلقی شود. با این حال، همان کنش در شرایطی خاص می‌تواند به دلیل پیش‌بینی نتایج بهینه در چارچوب مدل‌های ذهنی، درست یا موجه ارزیابی شود (Cushman, 2013, p. 277).

بر اساس تمایز نظری میان ساز و کارها و مکانیسم پردازش شناختی، می‌توان ذهن را به دو سیستم پردازشی (سیستم یک و سیستم دو) تقسیم کرد: «سیستم یک» به صورت خودکار، سریع و مبتنی بر عواطف و شهود عمل می‌کند و به طور معمول به قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه گرایش دارد. در مقابل، «سیستم دو» با بهره‌گیری از استدلال تحلیلی و تأملی، به تصمیم‌گیری‌های فایده‌گرایانه منجر می‌شود که بر ارزیابی نتایج و پیامدها متمرکز است. بر اساس دیدگاه گرین و دیگر پژوهشگران، برخی از قضاوت‌های اخلاقی ریشه در شهودهای اخلاقی دارند. به اعتقاد برخی متفکران، این شهودها به عنوان درک مستقیم حقایق اخلاقی عمل می‌کنند که افراد آنها را نه از طریق استدلال منطقی، بلکه از راه فرآیندی مشابه ادراک حسی تجربه می‌کنند (Harrison, 1967, p. 72). در مقابل، برخی دیگر استدلال می‌کنند که شهودهای اخلاقی به صورت ناگهانی و بدون تلاش آگاهانه در ذهن ظاهر می‌شوند، به گونه‌ای که فرد از فرآیند شکل‌گیری آنها آگاهی ندارد (Simon, 1992, p. 155).

از این رو، می‌توانیم شهود را منبع فرآیندهای سیستم یک بدانیم که اغلب ریشه در تکامل نوع انسان دارند. به عبارتی، فرآیندهای تکاملی سبب شده‌اند، برخی از اصولی که اکنون در سرشت انسانی ما رخنه کرده‌اند، در سیستم یک جای گرفته و سبب قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه باشند. اهمیت این تبیین در حل تعارض فایده‌گرایی و شهودات اخلاقی حائز اهمیت است. با فرض اینکه شهودات اخلاقی همان چیزی است که در سیستم یک اجرا می‌شود، آیا این مطلب می‌تواند در اشکال فایده‌گرایی مفید باشد؟ به نظر می‌رسد که چنین چیزی ممکن است.

برای پاسخ ابتدا لازم است که «مغالطه مصادره به مطلوب»^۲ را به ذهن بیاوریم. مغالطه «مصادره به مطلوب» که با عناوین «دور منطقی»، «تکرار پرسش» یا «استدلال توشه خوشه‌ای» نیز شناخته می‌شود، نوعی خطای صوری در استدلال است که در آن نتیجه مورد ادعا به صورت پیش‌فرض در مقدمات استدلال مفروض گرفته شده باشد. این مغالطه در استدلال‌هایی رخ می‌دهد که نتیجه‌گیری به عنوان یک اصل مسلم در ذهن گوینده جا افتاده است. استدلال‌هایی که دچار مغالطه مصادره به مطلوب می‌شوند،

1. model-based

2. Begging the Question

ویژگی ممیزه این مغالطه، فقدان ارزش استنتاجی است؛ چرا که استدلال صرفاً به تکرار ادعا در قالب‌های مختلف می‌پردازد بدون آنکه استدلالی مستقل برای اثبات آن ارائه دهد. از منظر منطق صوری، این مغالطه نقض شرط «استقلال مقدمات از نتیجه» محسوب می‌شود که برای اعتبار استدلال ضروری است.

مقدمات شامل درستی نتیجه هستند، بدون اینکه دلیل دیگری جز گزاره‌های اولیه خودش که نتیجه آن است، وجود داشته باشد. (Rivera, 2019, p. 313).

به نظر می‌رسد، طرفداران این اشکال دچار چنین مغالطه‌ای شده است. بر اساس رویکرد روان‌شناسی اخلاق، شهودات اخلاقی ما در «سیستم یک» جا گرفته‌اند و قضاوت‌های فایده‌گرایانه در «سیستم دو». موافقان این اشکال، تقابل شهودات اخلاقی با فایده‌گرایی را دلیل بر ناموجه بودن فایده‌گرایی می‌دانند، در حالی که این کافی نیست؛ چرا که صرف تقابل سیستم یک و سیستم دو دلیل بر ناموجه بودن قضاوت‌های فایده‌گرایانه نیست. اگر ما به صرف تقابل فایده‌گرایی با شهودات اخلاقی حکم به ناموجه بودن آن کنیم، به نظر می‌رسد که در دام «مغالطه مصادره به مطلوب» افتاده‌ایم. به عبارت دیگر، به دلیل تقابل سیستم یک و دو، نباید حکم به ناموجه بودن قضاوت‌های سیستم دو بکنیم. این تازه ابتدای کلام است. به نظر می‌رسد مناقشه در اینجا باید بر سر ادله باشد. تعارضی که در اینجا شکل گرفته است باید به جدال میان حقانیت دو طرف دعوا (شهودات اخلاقی و قضاوت‌های فایده‌نگر) بیانجامد. اگر تبیین مدل فرآیند دوگانه را در مورد شهودات اخلاقی بپذیریم، چرا باید به خاطر تعارض این دو سیستم حکم به ناموجه بودن فایده‌گرایی کنیم؛ در حالی که به گفته برخی فیلسوفان، شهودهای اخلاقی تکیه‌گاه مناسبی برای صدور احکام اخلاقی نیستند. برای مثال، برخی از اصولی که از نظر اخلاقی پذیرفتنی هستند، مثل «محافظت از طبقه کارگر» و مانند آن همراه با منطقی است که بیان می‌کند هدف از اجرای چنین شهودی سود بردن شخص سوم است. با این وجود، مطالعه دقیق جزئیات و منشأ شهود ممکن است به خوبی نشان دهد که چنین شهودی نه به خاطر سود بردن شخص سوم بلکه به نفع شخص شهودکننده و تأمین خواسته‌های اوست. دلیلی که برخی برای چنین حرفی بیان کرده‌اند این است که بر اساس نظریه‌های تکاملی فقط یک تصادف نادر می‌تواند شهودی اخلاقی ایجاد کند که به بازتولید صفات انتخابی کمک نکند. با این حال، به نظر می‌رسد که خودفریبی در مورد چنین ترجیحی به طور گسترده به عنوان دلیلی برای مشکوک بودن به نفی حجیت شهودات اخلاقی تلقی می‌شود (Hanson, 2002, pp. 160-161). برای مثال، این شهود اخلاقی را در نظر بگیرید که برده‌داران باید از بردگان در برابر آزادی محافظت کنند، زیرا بردگان قادر به مدیریت این آزادی نیستند. یا آنکه طبقه بالا در یک جامعه به دلیل تحصیلات و هوش برتر باید حکومت کنند. این شهودها به طور گسترده مشکوک به تأمین منافع شخصی و گروه خاص هستند؛ حتی زمانی که نزد شخص شهودکننده کاملاً صادقانه به نظر بیاید. این سوءظن به خودفریبی در مورد منفعت شخصی، پشتیبانی تجربی از علوم اجتماعی دریافت می‌کند (Epley & Dunning, 2000, p. 871).

اگرچه نظر نویسندگان این مقاله، رد شهودات اخلاقی - آنگونه که در نگاه هواداران اخلاق تکاملی بیان می‌شود - نیست، اما به نظر می‌رسد به رغم این رفت و برگشت‌ها در ادبیات بحث و با چنین تقابلی نمی‌توان از فایده‌گرایی نفی اعتبار کرد. پس صرف تقابل شهودات و قضاوت‌های فایده‌گرایانه تنها بازگوی تقابل سیستم یک و دو است و چنین به نظر می‌رسد که از این تقابل، سربلندی قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه بیرون نمی‌آید که اگر چنین است، ما به دام مغالطه مصادره به مطلوب افتاده‌ایم؛ چرا که تاکنون هیچ دلیلی به غیر از صرف تقابل این دو برای برتری شهودات اخلاقی ارائه نشده است. لذا فیلسوفان بعد از قبول تعارض باید به احتجاج میان ادله پیردارند تا برتری در توجیه یکی از این دو مقبول واقع گردد.

۲-۴. حل تعارض بر اساس تبیین «قواعد اکتشافی»

در کنار تبیین‌هایی که گرین و همکارانش ارائه داده‌اند، برخی «شهودات اخلاقی» را نوعی از «قواعد اکتشافی»^۱ می‌دانند. امروزه قواعد/روش‌های اکتشافی در ادبیات علوم‌شناختی و روان‌شناسی اخلاق هم وارد شده‌اند و بنابراین، لازم است قبل از بررسی این ایده و انگاره، ابتدا توضیحی در رابطه با آن ارائه شود. هربرت الکساندر سایمون^۲ (۱۹۱۶ - ۲۰۰۱)، در ادبیات مربوط به «تصمیم‌گیری» اولین فرد بود که مدل عقلانیت را به چالش کشید. او معتقد بود مدل کلاسیک عقلانیت مستلزم آگاهی از همه جایگزین‌های مرتبط، پیامدها و احتمالات آنها است که این در تصمیمات ما قابل اجرا نیست (Simon, 1979, p. 500).

اصطلاح «قواعد اکتشافی» در سخنرانی برجسته دانیل کانمن^۳ (روانشناس اسرائیلی-آمریکایی ۱۹۳۴-۲۰۲۴) مطرح شد. او در سخنرانی معروف خود به مناسبت دریافت جایزه نوبل اظهار داشت در تلاش است با بررسی سوگیری‌های سیستماتیک که باورهای افراد و انتخاب‌های آنها را که انجام می‌دهند از باورها و انتخاب‌های بهینه‌ای که در مدل‌های عامل عقلانی فرض شده‌اند، جدا کند و طرحی از عقلانیت محدود ارائه کند (Gigerenzer & Gaissmaier, 2011, p. 452).

سیر تقوم و تحول مفهوم «قواعد اکتشافی» در علم مراحل متعددی را طی کرده است. زیست‌شناسان رفتاری دریافته‌اند که حیوانات از قواعد سرانگشتی برای تصمیم‌گیری در انتخاب منابع غذایی، مکان‌های آشیانه‌سازی، یا جفت‌یابی استفاده می‌کنند. پس از دوره‌ای اولیه که منطق بر آن غالب بود، پژوهشگران در حوزه هوش مصنوعی به مطالعه قواعد اکتشافی پرداختند. بر اساس این نظریه و دیدگاه، انسان‌ها می‌توانند با استفاده از این قواعد مسائلی را حل کنند که منطق صوری یا محاسبات احتمال قادر به حل آنها نیستند. در حالی که پژوهشگران هوش مصنوعی بر چگونگی بهره‌گیری از قواعد اکتشافی برای هوشمندسازی سیستم‌های کامپیوتری تمرکز داشتند، روان‌شناسان در دهه ۱۹۷۰ به بررسی خطاهای استدلال انسانی علاقه‌مند شدند و از اصطلاح «قواعد اکتشافی» برای تبیین دلایل خطای افراد در قضاوت‌ها و تصمیم‌گیری‌هایشان استفاده کردند. این تغییر در برداشت از قواعد اکتشافی با جایگزینی مدل‌های خاص اکتشافی با برجسب‌های عمومی و کلی‌تر، مانند قاعده در دسترس بودن^۴ همراه بود (Gigerenzer & Gaissmaier, 2011, p. 454).

پس از بررسی سیر تحول مفهوم قواعد اکتشافی در بستر علوم، لازم است به تعریف آن بپردازیم. دانیل کانمن و شین فردریک^۵ پیشنهاد کردند که در فرآیند اکتشافی، یک قاعده اکتشافی ویژگی هدف را با ویژگی دیگری که دسترسی ذهنی آسان‌تری دارد، جابجا

1. Heuristics

واژه Heuristics که به‌عنوان «قواعد اکتشافی»، «روش‌های اکتشافی» یا «راه‌حل‌های تقریبی» ترجمه می‌شود - به قواعد یا روش‌هایی اشاره دارد که برای حل مسائل یا تصمیم‌گیری‌های سریع و کارآمد، به‌ویژه در شرایط پیچیده یا با اطلاعات محدود، استفاده می‌شوند. این قواعد معمولاً مبتنی بر تجربه، الگوهای ذهنی یا ساده‌سازی‌های شناختی هستند و لزوماً همیشه به پاسخ‌های دقیق یا بهینه منجر نمی‌شوند، اما در عمل مفید و کاربردی‌اند.

2. Herbert A. Simon

3. Daniel Kahneman

4. Availability

5. Shane Frederick

و جایگزین می‌کند. این رویکرد به نام «جایگزینی صفت»^۱ شناخته می‌شود (Kahneman & Frederick, 2002, p. 53). همچنین، انوج شاه و دانیل اوپنهاایمر بیان کردند که قواعد اکتشافی فرآیندهایی را شامل می‌شوند که با هدف کاهش تلاش شناختی در چند مؤلفه عمل می‌کنند، از جمله: الف) بررسی نشانه‌های کمتر؛ ب) کاهش تلاش برای بازیابی مقادیر نشانه‌ها؛ ج) ساده‌سازی وزن‌دهی به نشانه‌ها؛ د) یکپارچه‌سازی حجم کمتری از اطلاعات (Shah & Oppenheimer, 2008, p. 209).

گیگرنزر نیز تعریفی جامع از «قواعد اکتشافی» ارائه داده و معتقد است که قواعد اکتشافی نوعی از استراتژی‌اند که با هدف تصمیم‌گیری سریع‌تر، مقرون به صرفه‌تر و یا دقیق‌تر از روش‌های پیچیده، بخشی از اطلاعات را نادیده می‌گیرد. برخلاف مدل‌های استدلال دو سیستمی که اکتشافات را به فرآیندهای ناخودآگاه مرتبط می‌کنند، چنین قطعیتی در مورد قواعد اکتشافی وجود ندارد و بنابراین، ممکن است در فرآیندهای آگاهانه رخ دهند (Gigerenzer & Gaissmaier, 2011, p. 454)، اما میان شهودات اخلاقی و قواعد اکتشافی چه رابطه‌ای می‌توان برقرار کرد؟ گیگرنزر از پیشگامان این بحث، شهودات اخلاقی را برآمده از قواعد اکتشافی می‌داند که در قضاوت‌های اخلاقی و غیر آن یکسان هستند. او با قبول «شهودگرایی اجتماعی» هایت^۲ تمام شهودات را در قالب یک قاعده اکتشافی سریع و مقرون به صرفه توضیح می‌دهد (Gigerenzer, 2008, p. 9). در نگاه گیگرنزر و هایت، هرآنچه بعد از قضاوت‌های اخلاقی به عنوان دلیل از سوژه اخلاقی بیان می‌شود، تنها توجیه و منطقی‌سازی شهودات اولیه است و بنابراین، با شکست این دلایل، هیچ‌گاه قضاوت اخلاقی افراد تغییر نمی‌کند. بر این اساس، نکته اولی که گیگرنزر آن را تأیید می‌کند، «مدل شهودگرایی اجتماعی» هایت است و بر اساس این اصل به سراغ مقدمه دوم می‌رود.

گیگرنزر استدلال می‌کند که قواعد اکتشافی که زیربنای کنش‌های اخلاقی هستند، تا حد زیادی با قواعدی که رفتارهای غیر اخلاقی را هدایت می‌کنند، مشترک‌اند. به این معنا که یک قاعده اکتشافی می‌تواند هم در حل مسائل اخلاقی و هم در مسائل غیر اخلاقی به کار رود. برای مثال، قانون و قاعده اکتشافی «تبعیت از اکثریت» یکی از هنجارهای شهودی رایج در انسان‌هاست که در موقعیت‌های اخلاقی و غیر اخلاقی به کار می‌رود. ذهن انسان با اتکا به این قاعده - بدون نیاز به تحلیل جامع ابعاد مسئله یا ارزیابی تمامی پیامدها - به سرعت به انجام کنش می‌پردازد. به ادعای گیگرنزر، برخی قواعد اکتشافی نه تنها در حوزه اخلاق، بلکه در دیگر حوزه‌های رفتاری نیز کاربرد دارند (Gigerenzer, 2008, p. 9). از دیدگاه او، این «قواعد اکتشافی» با تسهیل تعاملات اجتماعی، رفتار را از کودکی تا بزرگسالی هدایت کرده و پذیرش اجتماعی در گروه‌های همسالان را تقویت می‌کنند. در نتیجه، رفتارهای اجتماعی مانند کمک به مؤسسات خیریه، تبعیض علیه اقلیت‌ها یا محکومیت نژادپرستی چه‌بسا از این قواعد اکتشافی سو و سرچشمه بگیرند (Gigerenzer, 2008, p. 10).

بر همین اساس، گیگرنزر فرضیه دوم خود را مطرح می‌کند که شهودهای اخلاقی، مشابه هنجارهای شهودی-شناختی، ریشه

1. Attribute substitution

2. See Jonathan Haidt, (2001). *The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment*. *Psychological Review*, 108(4), 814-834. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.4.814>

در دلایل دارند. این دیدگاه امکان بازنگری تمایز سنتی میان احساسات و دلایل را فراهم می‌کند و به‌سوی پارادایمی نوین حرکت می‌کند که قضاوت‌های اخلاقی را نتیجه فرآیندهای نهفته در دلایل خودآگاه و ناخودآگاه می‌داند. به تعبیر گیگزرنز، اگر یک قاعده اکتشافی ما را به‌سوی قضاوت یا رفتار اخلاقی خاصی سوق دهد، این امر می‌تواند ناشی از دلایل ناخودآگاهی باشد که در چارچوب این قاعده عمل می‌کنند. از این‌رو، قواعد اکتشافی زیربنای کنش‌های اخلاقی اغلب به‌صورت ناخودآگاه عمل می‌کنند. مصاحبه با افراد نشان می‌دهد که اکثر آنها از انگیزه‌های بنیادین رفتار خود آگاه نیستند، وضعیتی که مشابه تصمیم‌گیری در حوزه‌های غیر اخلاقی است. برای مثال، یک بازیکن بیسبال هنگام گرفتن توپی که در هوا حرکت می‌کند، معمولاً از قاعده اکتشافی مورد استفاده خود (دنبال کردن با نگاه) آگاه نیست، اما این قاعده به او امکان می‌دهد به‌صورت مؤثر عمل کند و این همان استفاده از قاعده و راهبرد اکتشافی در نگاه است (Gigerenzer, 2008, p. 10).

با در نظر گرفتن آنچه درباره قواعد اکتشافی بیان شد، می‌توان مسئله تعارض میان فایده‌گرایی و شهودهای اخلاقی را این‌گونه بازصورت‌بندی کرد: فایده‌گرایی که بر موازنه و محاسبه پیامدهای اعمال استوار است، ممکن است در برخی موارد با شهودهای اخلاقی در تضاد باشد. اما اگر شهودهای اخلاقی را به‌عنوان قواعد اکتشافی در نظر بگیریم، این تعارض در واقع میان فرآیندهای استدلالی و محاسبه‌محور از یک سو و فرآیندهای اکتشافی از سوی دیگر رخ می‌دهد. به دلایل مختلف، از جمله تبیین‌های تکاملی یا سایر جنبه‌های کارکردگرایانه، شهودهای اخلاقی مانند برابری در اجتماع به قواعد اکتشافی تبدیل شده‌اند.

با تکیه بر قواعد اکتشافی سریع و کارآمد، افراد در قضاوت‌های اخلاقی خود به شهودهایی گرایش می‌یابند که در برخی موارد با اصول فایده‌گرایی ناسازگار است. با این حال، وجود این تعارض به‌تنهایی نمی‌تواند و نباید باب و بهانه رد توجیه‌پذیری فایده‌گرایی باشد؛ چرا باید وجود یک قاعده اکتشافی ما را از به‌کارگیری رویکردی که مبتنی بر محاسبه دقیق پیامدهای کنش‌ها و در نظر گرفتن تمامی جنبه‌های آن است - یعنی رویکرد فایده‌گرایانه - بازدارد؟ وجود یک قاعده اکتشافی صرفاً نشان‌دهنده یک قانون سرانگشتی برای مواجهه با موقعیت‌های اخلاقی است، که در اینجا می‌تواند «اصل برابری» باشد. اما این امر به‌تنهایی دلیلی برای نفی نظام استدلالی مبتنی بر محاسبه نیست. بنابراین، دست‌کم می‌توان گفت که صرفاً تقابل یک قاعده اکتشافی با رویکردی محاسبه‌محور و پیامدگرا، نمی‌تواند دلیلی کافی برای کنار زدن آن رویکرد باشد.

۴-۳. حل تعارض بر اساس شهود فایده‌گرایانه

همه آنچه تا کنون گفته شد بر اساس قبول وجود شهوداتی از جنس قواعد و اصول جهان‌شمول بود که به‌ظاهر همه انسان‌ها آن را قبول دارند. اما آیا ممکن است قضاوت‌های فایده‌گرایانه نیز شهودی باشند؟ آیا می‌توانیم بگوییم که انسان‌ها در کنار قضاوت‌هایی از جنس وظیفه‌گرایی، دارای شهوداتی از نوع فایده‌گرایی هستند؟

همانطور که ذکر شد در مدل فرآیند دوگانه، استدلال اخلاقی قضاوت‌های سودگرایانه را با پردازش عمدی سیستم دو و قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه یا مبتنی بر شهود با پردازش شهودی سیستم یک مرتبط هستند. ایده اصلی این مدل آن است که پاسخ

فایده‌گرایانه به معضلات اخلاقی مستلزم آن است که فرد در سیستم دوم شناختی تفکر فعالانه انجام دهد و منابع شناختی را برای غلبه بر پاسخ شهودی سیستم یک تخصیص دهد که در این صورت فرد در مشکل واکن قطار به سمت قضاوت‌های فایده‌گرایانه هدایت خواهد شد. با این دیدگاه، نشان داده شده است که افرادی که ظرفیت حافظه کاری بالاتری دارند، تمایل بیشتری به قضاوت سودمند دارند (Moore et al., 2008, p. 550). همچنین در آزمون‌هایی که منابع شناختی فرد هنگام تصمیم‌گیری در معضلات اخلاقی درگیر عمل شناختی هستند، احتمال اینکه قضاوت‌های فایده‌گرایانه انجام شود، کمتر است. با این حال ماهیت دقیق پردازش شناختی که موجب قضاوت‌های فایده‌گرایانه می‌شود، به وضوح روشن نیست. مسئله شایان توجه در اینجا این است که آیا پاسخ‌های وظیفه‌گرایانه و افرادی که در این معضلات اخلاقی پاسخ‌های شهودی ارائه می‌کنند، در لحظه قضاوت متوجه ابعاد دیگر مسئله هستند یا خیر؟ به عبارت دیگر، هنگام مواجهه با معضلات اخلاقی در موقعیت‌هایی مانند واکن قطار، شخصی که پاسخ وظیفه‌گرایانه ارائه می‌کند، همزمان ملاحظات فایده‌گرایانه را در نظر می‌گیرد و در نهایت، حکم به قضاوت وظیفه‌گرایانه می‌کند و یا توجهی به جنبه‌های مختلف موضوع ندارند؟ آنچه مشخص نیست این است که آیا پاسخ‌دهندگان وظیفه‌گرا به واقع، همان تعارض را تجربه می‌کنند؟

در یک مطالعه برای حل این مسئله نسخه‌ای از معضل واکن قطار، ارائه شد و نتایج بیان‌گر آن بود که هنگام حل معضلات اخلاقی که در آن ملاحظات فایده‌گرایانه و وظیفه‌گرایانه پاسخ‌های متضاد را نشان می‌دهند، افرادی که پاسخ‌های همسو با رویکرد وظیفه‌گرایانه ارائه می‌کردند به طور قابل توجهی کندتر (حدود ۵ ثانیه) بودند و اعتماد به نفس کمتری داشتند. این نشان می‌دهد که آنها هر دو جنبه وظیفه‌گرایی و فایده‌گرایی را در تصمیم خود در نظر می‌گیرند (Białek & Neys, 2016, pp. 7-8). اگر پاسخ‌دهندگان وظیفه‌گرا ملاحظات فایده‌گرایانه را در نظر نمی‌گرفتند، نباید تأثیری در روند تصمیم‌گیری آنها دیده می‌شد. بنابراین، قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه جنبه‌های فایده‌گرایانه را نیز در نظر می‌گیرند و بعد از آن حکم به قضاوت‌های شهودی می‌کنند.

در اینجا دو احتمال وجود دارد: اینکه پاسخ‌دهندگان وظیفه‌گرا تفکر حداقلی سیستم دو را به کار می‌گیرند و با ملاحظه ابعاد فایده‌گرایانه مسئله، حکم به نتایج وظیفه‌گرایانه می‌کنند. احتمال دیگر ممکن است که تضاد و تعارض میان سیستم یک و دو وجود نداشته باشد و این فرضی است که در این بخش دنبال می‌شود. اگر فرض کنیم پاسخ‌دهندگان وظیفه‌گرا میان دو شهود قرار گرفته و سپس از میان شهود فایده‌گرایانه و شهود وظیفه‌گرایانه، حکم به شهود وظیفه‌گرایانه می‌کنند، آیا چنین امری ممکن است؟ تحقق چنین چیزی نوعی از شهود را به ارمغان می‌آورد که اساساً مبتنی بر فایده‌گرایی است. در حقیقت، به جای تعارض سیستم یک و سیستم دو، تضادی که ایجاد می‌شود میان دو حالت از سیستم یک یعنی میان دو نوع شهود مختلف است.

با هدف بررسی تأثیر محدودیت‌های شناختی بر قضاوت‌های اخلاقی، پژوهشگران در مطالعه‌ای تصمیم گرفتند با اعمال تکلیف شناختی همزمان با حل معضلات اخلاقی، منابع شناختی شرکت‌کنندگان را محدود کنند. بر اساس یافته‌های یک مطالعه، تکالیف شناختی به طور قابل توجهی تعداد پاسخ‌های فایده‌گرایانه را کاهش می‌دهند. در شرایطی که شرکت‌کنندگان تحت بار شناختی قرار می‌گیرند، منابع اجرایی آنها به شدت محدود شده و در مقایسه با گروه کنترل (که تکالیف شناختی کمتری دریافت

کرده‌اند)، به‌طور معناداری پاسخ‌های فایده‌گرایانه کمتری ارائه می‌دهند (Trémolière et al., 2012, p. 383). این نتایج از فرضیه‌ای حمایت می‌کنند که قضاوت‌های فایده‌گرایانه در معضلات اخلاقی استاندارد به منابع اجرایی وابسته‌اند که عمدتاً با پردازش سیستم دو (تحلیلی و تأملی) مرتبط است. با این حال، یافته کلیدی این پژوهش به فرآیند تشخیص تعارض میان اصول وظیفه‌گرایانه و فایده‌گرایانه مربوط می‌شود. مطالعات نشان داده‌اند که در شرکت‌کنندگان با گرایش وظیفه‌گرایانه، اعمال تکالیف شناختی تأثیری بر پاسخ‌های وظیفه‌گرایانه آنها ایجاد نمی‌کند. صرف‌نظر از حضور یا نبود تکالیف شناختی، نرخ تأخیر و سطح اطمینان در قضاوت‌های وظیفه‌گرایانه تغییر قابل‌توجهی نشان نمی‌دهد. این امر بیانگر آن است که تشخیص تعارض میان اصول وظیفه‌گرایانه و فایده‌گرایانه به‌صورت خودکار و بدون نیاز به تلاش شناختی قابل‌توجه انجام می‌شود. در نتیجه، این یافته‌ها از این فرضیه پشتیبانی می‌کنند که فرآیند تشخیص تعارض و شکل‌گیری ملاحظات فایده‌گرایانه عمدتاً توسط سیستم یک (خودکار و شهودی) هدایت می‌شود و مستقل از بار شناختی عمل می‌کند (Neys & Bialek, 2017, p. 128).

با توجه به آنچه که بیان شد می‌توانیم نوعی از شهود را تصور کنیم که منجر به ملاحظات فایده‌گرایانه می‌شود و این امر از نتایج تحقیقات تجربی است. فردی که در حال قضاوت اخلاقی است، می‌تواند در یک لحظه هم شهود وظیفه‌گرایانه را در ذهن بیاورد و هم نوعی از شهود فایده‌گرایانه. بنابراین، دست‌اندرکاران نظریه فایده‌گرایی باز است؛ اگر صرف وجود شهودات می‌تواند دلیلی بر ناموجه بودن نظریه فایده‌گرایی باشد؛ کما اینکه در ابتدای‌تقریر اشکال بیان شد، با وجود چنین شهوداتی ترجیح هر کدام از آنها ترجیح بلامرجح خواهد بود؛ چرا که شهود وظیفه‌گرایانه در مقابل شهود فایده‌گرایانه قرار می‌گیرد و صرف این تقابل هیچ چیزی برای ناموجه جلوه دادن فایده‌گرایی به دست نمی‌دهد. بنابراین، لازم است که به سراغ تعارض میان دلایل برویم. همانطور که در سنت فلسفی برقرار بوده است در صورتی که کفه ترازو (دلایل) به سمت هر کدام از این نظریه‌ها سنگینی کند، آنگاه می‌توان به موجه بودن آن حکم کرد که در غیر این صورت به دام انواع مغالطات خواهیم افتاد.

۳-۴. حل تعارض بر اساس شهود فایده‌گرایانه

با توجه به مطالب ارائه‌شده، می‌توان فرض کرد که شهودهای فایده‌گرایانه از فرآیندهای خودکار و شهودی ناشی می‌شوند که از یافته‌های تجربی پشتیبانی می‌کنند. فردی که در حال قضاوت اخلاقی است، ممکن است به‌طور همزمان هم شهود وظیفه‌گرایانه و هم شهود فایده‌گرایانه را تجربه کند. بنابراین، اگر وجود شهودها به‌تنهایی دلیلی برای ناموجه بودن نظریه فایده‌گرایی تلقی شود، همان‌طور که در ابتدا مطرح شد، تقابل میان شهود وظیفه‌گرایانه و فایده‌گرایانه نمی‌تواند به‌خودی‌خود فایده‌گرایی را بی‌اعتبار کند؛ زیرا این تقابل صرفاً به ترجیح بی‌دلیل می‌انجامد. از این‌رو، برای قضاوت درباره موجه بودن یک نظریه، باید به تعارض میان دلایل توجه کرد. مطابق سنت فلسفی، تنها زمانی می‌توان یک نظریه را موجه دانست که دلایل آن از نظر وزن و قوت بر دلایل نظریه مقابل برتری داشته باشد؛ در غیر این صورت، خطر افتادن به دام مغالطات منطقی وجود خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار به بازخوانی انتقادی تعارض میان فایده‌گرایی و شهودات اخلاقی پرداخته شده و استدلال شده که چنین تعارضی لزوماً به ناکام و ناموجه بودن فایده‌گرایی منجر نمی‌شود. همانگونه که بیان شد، منتقدان فایده‌گرایی اغلب بر تضاد این نگاه و نظریه با شهودات اخلاقی (مانند اولویت حقوق فردی یا عدالت توزیعی) تأکید کرده‌اند، در حالی که هواداران فایده‌گرایی یا با تجدیدنظر و تعدیل اصول آن (مانند گنجاندن عدالت در محاسبات فایده) یا با انکار اعتبار ذاتی شهودات به این ایرادات پاسخ داده‌اند، اما در این نوشتار سعی شده تا با اعتنا و اتکا به رویکردها و یافته‌های نوین در روان‌شناسی اخلاق و علوم شناختی، از منظری متفاوت به این مسئله بنگریم و به بررسی این اشکال و پاسخ به آن بپردازیم. در این راستا، سه خط پاسخ‌دهی مد نظر قرار گرفته و توسعه داده شده تا این مناقشه از منظری شناختی بازبین شود. نخست، قضاوت‌های اخلاقی بر اساس مدل فرآیندهای دوگانه^۱ به دو دسته شهودی (سریع، ناخودآگاه، وابسته به سیستم یک و گرایش به اصول وظیفه‌گرایانه) و استدلالی (کند، آگاهانه، وابسته به سیستم دو و گرایش به ارزیابی پیامدها) تقسیم شده‌اند. صرف تعارض میان این دو سیستم - که شهودات را محصول سیستم یک و قضاوت‌های فایده‌گرایانه را محصول سیستم دو دانسته است - دلیلی بر برتری شهودات ارائه نکرده است؛ زیرا چنین ترجیحی به مغالطه^۲ «مصادره به مطلوب» منجر می‌شود، جایی که نتیجه (ناموجه بودن فایده‌گرایی) بدون ادله مستقل فرض گرفته شده است. اگر مخالفان نتوانند مرجحی فراتر از این تقابل ارائه کنند، فایده‌گرایی همچنان موجه باقی می‌ماند. دوم، با استناد به نظریه یگانگی قوانین غریزی/شهودات اخلاقی، شهودات اخلاقی به عنوان گونه‌ای از قوانین غریزی - یعنی میان‌برهای شناختی سریع و مقرون به صرفه که در هر دو حوزه اخلاقی و غیر اخلاقی کاربرد داشته‌اند - تفسیر شده‌اند. این قوانین، هرچند کارآمد بوده‌اند، لزوماً دارای اولویت معرفتی نبوده‌اند، زیرا تعارض فایده‌گرایی با آنها به تقابل میان فرآیندهای تحلیلی (محاسبه پیامدها) و فرآیندهای خودکار (قوانین غریزی) تقلیل یافته است. بنابراین، در موقعیت‌هایی که ارزیابی دقیق پیامدها ضروری باشد، تکیه صرف بر قوانین غریزی (مانند تبعیت از اکثریت یا اولویت برابری) توجیه‌پذیر نیست و فایده‌گرایی را بی‌اعتبار نمی‌سازد. سوم، اگر صرف وجود شهودات اخلاقی دلیلی بر اعتبار نظریه‌های همسو با آنها (مانند وظیفه‌گرایی) دانسته شده باشد، یافته‌های تجربی نشان‌دهنده وجود شهودات فایده‌گرایانه نیز بوده‌اند - شهوداتی که به‌طور خودکار ملاحظات سودگرایانه (مانند اولویت بیشترین خیر برای بیشترین افراد) را در معضلات اخلاقی فعال کرده‌اند، بدون وابستگی به بار شناختی یا فرآیندهای تأملی. این امر، تعارض را به تقابل میان دو نوع شهود (وظیفه‌گرایانه در برابر فایده‌گرایانه) تبدیل کرده و ترجیح یکی بر دیگری بدون ادله مستقل را به ترجیح بلامرجح متهم می‌سازد.

در نهایت، از آنجا که این تحلیل بر پایه روش‌های تجربی (مانند مطالعات FMRI، آزمون‌های بار شناختی و مدل‌های یادگیری دوگانه) استوار بوده است، تفسیرهای آتی از داده‌ها ممکن است به بازنگری در این نظریه‌ها بیانجامد. با این حال، این رویکرد شناختی نه تنها تعارض را خنثی کرده، بلکه زمینه‌ای دقیق برای ارزیابی فایده‌گرایی فراهم آورده و نشان می‌دهد که نقدهای مبتنی بر شهودات، بدون بررسی ریشه‌های شناختی آنها، ناکام و ناکافی‌اند.

منابع

- Bialek, Michal, & De Neys, Wim. (2016). Conflict detection during moral decision-making: Evidence for deontic reasoners' utilitarian sensitivity. *Journal of Cognitive Psychology*, 28(5), 631-639.
- Blair, Robert James. (2007). The amygdala and ventromedial prefrontal cortex in morality and psychopathy. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(9), 387-392.
- Chappell, Richard Yetter, Meissner, David, & MacAskill, William. (2023). Objections to utilitarianism and responses. In *Introduction to utilitarianism*.
- Chappell, Timothy, & Crisp, Roger. (1998). Utilitarianism. In Edward Craig (Ed.), *Routledge encyclopedia of philosophy*. Routledge.
- Cushman, Fiery. (2013). Action, outcome, and value: A dual-system framework for morality. *Personality and Social Psychology Review*, 17(3), 273-292.
- Damasio, Antonio R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. G. P. Putnam's Sons.
- Driver, Julia. (2009). The history of utilitarianism. In Edward N. Zalta (Ed.), *Stanford encyclopedia of philosophy*.
- Epley, Nicholas, & Dunning, David. (2000). Feeling "holier than thou": Are self-serving assessments produced by errors in self- or social prediction? *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(6), 861-875.
- Frankena, William Klaas. (1973). *Ethics*. Prentice-Hall.
- Gigerenzer, Gerd, & Gaissmaier, Wolfgang. (2011). Heuristic decision making. *Annual Review of Psychology*, 62, 451-482.
- Gigerenzer, Gerd. (2008). Moral intuition = fast and frugal heuristics? In Walter Sinnott-Armstrong (Ed.), *Moral psychology volume 2: The cognitive science of morality: Intuition and diversity* (pp. 1-22). MIT Press.
- Greene, Joshua David. (2014). The cognitive neuroscience of moral judgment and decision making. In Michael S. Gazzaniga & George R. Mangun (Eds.), *The cognitive neurosciences* (5th ed., pp. 1013-1023). MIT Press.
- Greene, Joshua. (2013). *Moral tribes: Emotion, reason, and the gap between us and them*. Penguin Press.
- Haidt, Jonathan. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814-834.
- Hanson, Robin. (2002). Why health is not special: Errors in evolved bioethics intuitions. *Social Philosophy and Policy*, 19(2), 153-179.
- Harrison, Jonathan. (1967). Ethical objectivism. In Paul Edwards (Ed.), *The encyclopedia of philosophy* (Vol. 3, pp. 71-75). Macmillan.
- Hinman, Lawrence Michael. (2008). *Ethics: A pluralistic approach to moral theory* (4th ed.). Wadsworth.
- Kahneman, Daniel, & Frederick, Shane. (2002). Representativeness revisited: Attribute substitution in intuitive judgment. In Thomas Gilovich, Dale Griffin, & Daniel Kahneman (Eds.), *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment* (pp. 49-81). Cambridge University Press.
- Kohlberg, Lawrence. (1981). From is to ought: How to commit the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development. In *The philosophy of moral development: Vol. I of essays on moral development* (pp. 101-189). Harper & Row.

- MacAskill, William, Meissner, David, & Chappell, Richard Yetter. (2023). The equality objection. In *Introduction to utilitarianism*. <https://www.utilitarianism.net/objections-to-utilitarianism/equality>
- Moore, Adam Bradley, Clark, Brian Andrew, & Kane, Michael James. (2008). Who shalt not kill? Individual differences in working memory capacity, executive control, and moral judgment. *Psychological Science*, 19(6), 549-557.
- Neys, Wim De, & Bialek, Michał. (2017). Dual processes and conflict during moral and logic reasoning: A case for utilitarian intuitions? In Jean-François Bonnefon & Bastien Trémolière (Eds.), *Moral inferences* (pp. 123-134). Routledge.
- Rivera, Hector. (2019). Begging the question. In Robert Arp, Steven Barbone, & Michael Bruce (Eds.), *Bad arguments: 100 of the most important fallacies in Western philosophy* (pp. 1-20). Wiley-Blackwell.
- Shah, Anuj Kumar, & Oppenheimer, Daniel Maurice. (2008). Heuristics made easy: An effort-reduction framework. *Psychological Bulletin*, 134(2), 207-222.
- Simon, Herbert Alexander. (1979). Rational decision making in business organizations. *American Economic Review*, 69(4), 493-513.
- Simon, Herbert Alexander. (1992). What is an "explanation" of behavior? *Psychological Science*, 3(3), 150-161.
- Sinnott-Armstrong, Walter. (2019). Consequentialism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2019 Edition).
- Trémolière, Bastien, De Neys, Wim, & Bonnefon, Jean François. (2012). Mortality salience and morality: Thinking about death makes people less utilitarian. *Cognition*, 124(3), 379-384.